

B. PINCZÉS ORSOLYA

HÁTRÁNYOS HELYZETŰEK A DÉRI MÚZEUMBAN

(Látássérültek, mozgássérültek, autisták)

A múzeumok világa szinte „érinthetetlen” elzárt világ a fogyatékkal élők számára. Egyes múzeumokban ennek oka lehet az akadálymentesítés részleges, vagy teljes hiánya, más múzeumokban pedig a fogyatékosokkal, különböző helyi szervezetekkel való kapcsolattartás nemléte. Pedig a múzeumok nem csak az egészséges embereknek szólnak. Helyet, lehetőséget kell adni a speciális igényekkel rendelkezőknek is arra, hogy megismerjék, használják és élvezhessék a múzeumok által nyújtott kulturális javakat.

LÁTÁSSÉRÜLTEK

A Déri Múzeum és a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Hajdú-Bihar Megyei Szervezete közötti együttműködés az 1980-as évekre nyúlik vissza. Kezdetben a múzeum munkatársai által tartott előadások, ismeretterjesztő estek, majd a kiállítási anyagok megismertetése keltette fel az érdeklődést. Emellett a debreceni Dr. Kettesy Aladár Vakok és Gyengénlátók Általános Iskolájának 5. osztályos diákjai vettek részt rendszeresen múzeumi órákon az Antik Gyűjteményben P. Szalay Emőke vezetésével.

2005-ben a Fogyatékosok Esélye Közalapítvány egy pályázati kiírása keltette fel a figyelmemet és adott arra lehetőséget, hogy a sérült gyerekek számára is érthetőek legyenek az egyes, népszerű kiállítóterek. A pályázattal közel 500.000 forintot sikerült elnyerni, mellyel elsősorban a sajátos igényű emberek kulturális életben való részvételét, múzeumlátogatását szerettük volna segíteni. Ennek érdekében az összeg egy részét tárgymásolatokra, külső fényforrással ellátott nagyítókra, valamint korhű kosztümökre, egy egyiptomi fáraó jelmezre és egy honfoglaló magyar öltözetre

*...látássérült,
szellemi fogyatékos,
autista csoportoknak
szervezünk speciális
tárlatvezetéseket...*

érzékeny pont

fordítottuk. Ezek a kellékek kiválóan alkalmasak arra, hogy nemcsak a látássérült, de a szellemi fogyatékos vagy az autista gyerekek is egy olyan múzeumi program részesei legyenek, melyek eddig elsősorban csak egészséges társaiknak szóltak.

Emellett ki kell emelni, hogy nem csupán a helyi szervezeteknek, hanem az ország bármelyik szegletéből érkező látássérült csoportoknak szervezünk speciális tárlatvezetéseket.

A pályázat elnyerését követően 2005. márciusában tartottuk az első speciális foglalkozást látássérültek részére „**Kendertől a vászonig**” címmel, melyen a néprajzos kollégák segítségével ismerkedhettek meg a kenderfeldolgozás folyamatával, eszközeivel. A foglalkozás olyannyira nagy sikert aratott, hogy a következő évben már negyedévente újabb és újabb programot készítettünk elő a számukra: így „**Tapintás a múltba**” régészeti, „**Pásztorkészségek**” néprajzi, vagy a „**Medgyessy szobrai**” képzőművészeti foglalkozásokat. A címekből kiderül, hogy mindig egy-egy konkrét téma köré csoportosítottuk a megtapintható tárgyakat. 10-15 tárgynál többet sohasem adtunk körbe, mivel ennyit tudnak kényelmesen megvizsgálni tapintással egy-másfél óra alatt. A látássérültek külön kérésére egy tárgyról addig beszéltünk, míg körbe nem ért. Egy-egy tárgy segítségével nemcsak az anyagokkal ismerkedhettek meg, hanem a jellemző formakincsekkel, legyen az népművészeti, vagy honfoglalás kori, illetve az azal a korról is, melyet az adott tárgy képvisel.

Tanulmányaik során már hallhattak őskori agyagedényről, nemezsüvegről, tilolóról, mángorlóról, de sohasem láthatták. Ezeken a foglalkozásokon lehetőségük nyílt arra, hogy számukra ismerős, hallott, tanult szavakat, tárgyakat beazonosítsák.

A kézzel tapintható tárgyak mellett 2006. húsvétján egy kuriózumnak számító előadás keretében, „**Üzenet a látvány mögül**” címmel dr. Keresztesné Várhalmi Ilona irodalomtörténész közvetítésével került bemutatásra a Déri Múzeumban látható Munkácsy-trilógia. Szavak segítségével, valamint zenei aláfestéssel váltak elképzelhetővé, élvezhetővé és élménnyé számukra az eddig „megismerhetetlennek tűnő” festmények.

Ezek a foglalkozások nagyban hozzájárultak ahhoz, hogy a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének Hajdú-Bihar Megyei Szervezete 2006. októberében **Dr. Molnár Lajos emléklappal és bronzplakettel** ismerte el a Déri Múzeum munkáját, mellyel több évtizede segíti a vak és gyengénlátó emberek kulturális esélyegyenlőségének megteremtését.

AUTISTÁK

2005-ben a látássérültek mellett egy kolléganő segítségével, aki egy autista kisfiút nevel, sikerült felvenni a kapcsolatot a hazánkban szinte egyedülálló, a debreceni Kenézy Gyula Kórház Gyermekpszichiátriai Osztályához

érzékeny pont

integrált **Autista Iskolával**, ahol hat gyógypedagógus, két pedagógus és pedagógiai asszisztensek közreműködésével 1993 óta folyik az iskolarendszerben történő speciális, kiegészítő és foglalkoztató szintű oktatás.

A Déri Múzeumban először 2005. októberében vettek részt múzeumpedagógiai programon autista gyerekek.

Mit is jelent valójában az autizmus?

„Az autizmus lényegében olyan állapot, melyben a gyerekeknek nem alakul ki az a képessége, hogy társas kapcsolatot alakítsanak ki. Ezek a gyermekek elfordulnak a világtól, érdeklődésük beszűkül.”¹

Az infantilis autizmus tünetegyüttesére jellemző, hogy a kisgyermeknél a beszéd további fejlődése megáll, megszünteti a kommunikációt a világgal, nem reagál, nem ad viszontválaszt a külvilág ingereire. Nem figyel oda a nevére, nem veszi fel a szemkontaktust, nem lehet feladathelyzetbe hozni, utasítani. Alig irányíthatóvá, öntörvényűvé válik a viselkedése, tevékenysége, érdeklődése beszűkül, játékaik egysíkúak lesznek. A tárgyaknak inkább a tulajdonságai – hangjuk, az érdekességük – kelti fel a figyelmüket, számukra egészen más jelent az örömszerző tevékenység.

„A mára összegyűjtött adatok tanúsága szerint csak nagyon kevés autizmussal élő gyermek képezhetetlen – ha egyáltalán van ilyen –, és ez intellektuális szintjüktől függetlenül igaz. Az alapvető elv ma az, hogy az oktatást egyénre kell szabni és a képezhetőség mindig megmutatkozik az elért fejlődésben, akármilyen legyen is a tempója.”² Ennek tekintetében tartottam fontosnak, hogy az autista gyermekek is esélyt kapjanak múzeumpedagógiai foglalkozások keretében a múzeum megismerésére.

Ahhoz, hogy az autista gyerekek múzeumpedagógiai foglalkozásait igazán szemléltetni tudjam, egy konkrét példát hoznék, hogyan is zajlott egy autista foglalkozás a **Csillagos ég lakói** régészeti kiállításban:

A kiállítás bár igen látványos, mégsem ez motivált a helyszín kiválasztásánál. Fontos szempont volt, hogy olyan kiállítás legyen, mely mentes a felesleges információtól, ahol a tárgyak magukért beszélnek, és nincs sok magyarázó szöveg, illetve a tágas térben szabadon mozoghatnak minden korlátozás nélkül a gyerekek.

A gyerekek állandó, intenzív törődést és figyelmet igényelnek, így 7 fős kiscsoportban érkeztek 3 nevelővel. A bemutatkozás fontos rituáléján kívül a foglalkozás minden mozzanata egyedi volt.

*...a tárgyak
magukért
beszélnek...*

érzékeny pont

Az autista gyerekeknél ugyanis a motiválhatóság nehézkes. Hiányoznak a kommunikációs, szociális és kognitív készségek (elvont gondolkodás, általánosítás), így az eddig bevált és gyakorolt múzeumpedagógiai elveket hozzájuk kellett igazítani. Egy „általánosan megszokott” múzeumpedagógiai foglalkozáson körülbelül 25 percet töltünk el az adott kiállításban, beszélgetéssel, majd ezt követően a kiállítás témájához kapcsolódva elkészítünk egy tárgyat.

Az autista gyerekek a kiállításokon szabadon mozoghattak, mivel nehezen tűrik a kötöttségeket és az irányítást. Sétáltam mellettük, közöttük, és leginkább arról beszélgettünk, ejtettünk pár szót, ami az érdeklődésüket felkeltette. Figyelmük szerteágazó volt, de rend-

*...megtorpantak
a dalra,
és figyelmesen
hallgatták...*

kívül felületes, leginkább a tárgyak anyaga, funkciója érdekelte őket. Rendkívül fontos volt az állandó szemkontaktus. Ha kérdést tettek fel, a szemembe néztek és elvárták, hogy a válasznál ugyan-
ezt tegyem, ha nem tettem, feszültté váltak és gépiesen elkezdték ismételni a kérdést.³ Kérdések mellett jellemzőek voltak a kijelentések. Nagyon választékosan beszéltek, hang-
lejtésük, intonációjuk monoton volt, arcuk ritkán fejezett ki érzelmet, még meg sem figyeltek egy vitrint, de már egy másik „hívogatta” őket. Kérdésükre egyszerű, érthető, rövid válaszokat kellett adnom. Ke-

rülni kellett a számukra érthetetlen, szükségtelen beszélgetést, a kétértelmű, humoros, elvont kifejezéseket. Igyekeztem kevés információt adni nekik, hogy pánikreakciójukat elkerüljem.

Kiemelt szerepe volt a mutatásnak, a mutogatásnak, mint *preverbális kommunikáció*. Az autista gyerekeknél elsődleges tanítási cél a mutatás illetve a már említett szemkontaktus használata. Ezek meglétével lehet a szociális készségeket tanítani, valamint a szükséges kapcsolatot kialakítani a tanuláshoz, a tanításhoz. Nélkülük az autista gyerekek nevelése lehetetlen.

(A kiállítás közepén egy fatörzs formájú, életfát jelképező „Halálszentély” található. A Halottak Világában megismerhetjük az alvilág-e világegyi világ hármasszerét, középen egy agyagkocsi-moddellal, mely a lelkek szállítására szolgált. Belépve megszólal egy népdal Sebestyén Márta tolmácsolásában.

A gyerekek megtorpantak a dalra, és figyelmesen hallgatták. Volt, aki az iránt érdeklődött, honnan jön a hang, de volt olyan is, aki szinte pillana-

érzékeny pont

tok alatt megjegyezte a dal szövegét és visszamondta. Ekkor még nem tudtam, hogy a zene egyébként is gyakori örömforrás és jutalmazási lehetőség az autistáknak. A szöveg természetesen számukra érthetetlen volt, hiszen metaforák, elvont kifejezések váltották egymást, de zavart nem okozott.)

A kiállításban eltöltött mintegy 15-20 percet követően a foglalkoztatató teremben magukra ölthették a honfoglaló magyar öltözetet. Boldogan bújtak bele, és pózoltak a fényképezőgép előtt. Ez a lehetőség egészséges gyermekeknél is motivációs erővel bír, nemkülönben az autistáknál.

Ezekre a gyerekekre jellemzőek a sztereotip mozgások, ujjukkal, kezükkel különleges, gyors, ismétlődő mozgásokat végeznek, lábujjhegyen járnak. Nagymozgásaik esetlenek, finommozgásuk ügyetlen és fejletlen. Éppen ezért a *nemezelés* alkalmasnak bizonyult arra, hogy a finommotoros mozgásukat fejlesszük.

Két kezüket egyszerre használva, a gyapjút nyomkodva, szappanozva és vizezve javult a finommozgásuk, miközben megismerkedtek egy új anyaggal. Természetesen a tárgyi jutalom, jelen esetben a nemezlabda, melyet ők készítettek el, motiválta őket a további munkára, ugyanis a gyermekek belső indítékára és a szociális jutalom, mint a dicséret vagy a simogatás, megértésére ritkán számíthatunk.

A nemezelés mellett kipróbálhatták a *tarsolylemez készítését* is. Új anyaggal és eszközökkel ismerkedhettek meg a gyerekek, fémlappal és a domborítóval. Ez volt az kézműves tevékenység amely igazán tetszett nekik. Ezzel a technikával tudták a leginkább kifejezni egyéni kis világukat, hiszen szabadon díszíthették a tarsolylemezüket. Lelkiviláguk egy-egy szegmense, gondolatuk lenyomata jelent meg a lemezeken. Boldogan dolgoztak, örültek, hogy alkothatnak valami újat, hogy megmutathatnak magukból egy kicsit. Volt olyan kisfiú, aki várkastéllyal díszítette a tarsolylemezét, közben elsorolva annak részeit, támadhatósági pontjait. Őt ez foglalkoztatja mostanában. Bújja a várakról szóló könyveket. Amint ki-domborítottak valamit, azonnal szóltak, hogy nézzem meg és ismerjem fel, mit gondolok mi lehetett az, amit ők odarajzoltak. Találós kérdés volt némelyik rajz, vagy ábrázolás, de rávezettek. Benjámin, ő egyébként az egyik legjobb képességű autista fiú volt a csoportban, egy madarat rajzolt. Büszkén mutatta a madarat, majd minden gondolkozás nélkül alárajzolt

...a zene
gyakori örömforrás
és jutalmazási lehetőség
az autistáknak...

érzékeny pont

egy tűzrakást. Megkérdeztem, tudja-e hogyan nevezik ezt a madarat? Válasza egyértelmű volt: fönix madárnak. Anélkül, hogy valójában tudatában lenne a fönixmadár képi ábrázolásának, lerajzolta, és meg is nevezte. Ebből a tartalmas, rövid beszélgetésből is kiderült, hogy rendkívül intelligensek tudnak lenni az autista gyerekek.

A kézműves foglalkozás időben körülbelül egy órát vett igénybe, mivel az autista gyerekek lassúak, elmaradnak a munkában, még ha jobban teljesítenek is, mint egészséges társaik. Folyamatosan külső motivációra volt szükségük, valamint állandó jelenlétre. Minden egyes gyerek igényelte, hogy rápillantsak az alkotására. Múzeumpedagógiai foglalkozásokon előfordul, hogy egy-két türelmetlenebb gyermek az első vonásnál feladja, és segítséget kér azzal, hogy ez neki nem megy.

*...ilyenkor
megfogom a kezüket,
és együtt dolgozunk...*

Ilyenkor megfogom a kezüket, és együtt dolgozva megmutatom, hogyan lehet szépen alkotni a domborítóval. Itt erre nem volt szükség. Kitartóan dolgoztak, hiszen a motiválás, az elkészített tárgy hazavitele mocorgott bennük. Minden gyerek egyénileg dolgozott. Egymásnak nem nagyon mutatták meg a folyamatban levő, vagy éppen kész alkotásokat, a maguk kis világába bezárkózva dolgoztak, de csöppet sem csöndben.

A foglalkozásokon sikerült képességükhez mérten adaptálni a látottakat. Az ő érdeklődési körüknek, figyelmüknek megfelelően szó esett mindenről. Bár általánosítani nem tudnak, de a részletek, a fontos csomópontok kiemelődtek a beszélgetések során. Céloimat elértem: új helyszínen, a múzeumban ismerhették meg a régen élt emberek tárgyait, eszközeit, valamint a tárgyi jutalommal fejlesztettük a motivációs készségüket. A kézműves tevékenység hozzájárult ahhoz, hogy fejlessze az önálló munkát, a feladatok megkezdésének és befejezésének folyamatát. A preverbális kommunikáció megvalósításával és működéssel pedig a gyerekek észleltek olyan tárgyakat, eszközöket, melyek egyébként elkerülték volna figyelmüket.

A foglalkozás népszerűségét bizonyítja, hogy évente 2-3 alakommal egy-egy kiállítási egységünket tekintik meg múzeumpedagógiai foglalkozások keretében az autista gyerekek.

Ezzel a programmal lehetőséget nyújtunk a sérült gyerekeknek, hogy kinyíljon számukra a világ, illetve az őket tanító gyógypedagógusoknak is, hogy a tanítási folyamat során könnyebben elérjék céljukat.

érzékeny pont

A **Debreceni Autista Iskola** példaértékű hazánkban; az 1980-as évektől kezdődően az újonnan diagnosztizált betegek száma megkétszereződött. Ma az autisták száma mintegy 16 ezerre tehető, bár átfogó reprezentatív felmérés még nem készült. Az iskola sok terhet vesz le a szülők válláról az autisták intézményes gondozásának, az egyéni fejlesztési programnak és az egyedülálló iskolai oktatásnak köszönhetően. Csak remélni lehet, hogy a jövőben alakulnak még ehhez hasonló intézmények az autista gyermekek és felnőttek foglalkoztatására, hiszen ők egy életen át egy segítő kéz támogatására szorulanak.

MOZGÁSSÉRÜLTEK

Mozgássérültek fogadására a Déri Múzeumban sajnos még hiányosak a lehetőségek. Nem történt meg teljes körűen a akadálymentesítés, de szerencsére, ennek ellenére már több alkalommal módunkban állt mozgássérülteket egy-egy tárlatvezetésen fogadni. Legutóbb 2007. februárjában az Ortomobil Támogató Szolgálat segítségével érkeztek hozzánk. A szolgálat személyi segítőkkel, gondozókkal együttműködve szervez szabadidős programokat mozgássérült fiataloknak, illetve a mindennapi életükben nyújtanak segítséget, legyen szó csekkbefizetésről, vagy orvosi kezeléstről.

A testi illetve szellemi fogyatékos gyerekek és felnőttek számára olyan kiállítást érdemes megtekinteni, mely könnyen elérhető, illetve nem túl hosszú. A foglalkozásokat a képességükhöz kell igazítani, mellőzni kell a

A kis honfoglaló

érzékeny pont

szakszavakat, minél érthetőbben, sallangmentesen kell fogalmazni, bár nem árt a szókincsük fejlesztése érdekében néhány olyan szót megtanítani nekik, amellyel találkozhatnak később akár egy újság hasábjain, akár a médiában. Rendkívül érdeklődőek, barátságosak, igénylik a metakommunikáció minden eszközét. Egy-egy mosolygás, dicséret, érintés csodákra képes, egy kis időre elfelejtik fogyatékoságukból eredő gátlásosságukat, és bátran fogalmazzák meg saját gondolataikat, esetleg élményeiket. Emellett pedig megismerkedhetnek egy olyan világgal, mely sajnos kissé elzárt a fogyatékos gyerekek nevelését illetően, holott a múzeumi tárgyakkal, kiállításokkal sokkal könnyebben fejleszthetőek lennének. *„Odáig kellene eljutni, hogy egy osztály vagy csoport látás-, illetve mozgáskorlátozott megjelenésére ne reagáljon a környezet tolazkodó kíváncsisággal, borzongó sajnálkozással netán megütközéssel vagy lenézéssel.”* Ezért igyekszünk változatos foglalkozásainkkal lehetőséget nyújtani számukra, hogy úgy fejlődhesse- nek, ahogyan egészséges társaik.

Végezetül pár mondatot szeretnék szólni a legújabb kezdeményezésről. Idén először egy debreceni lelkész szorgalmazására a **hallássérült, siket gyerekek** is bevonásra kerülnek a múzeumpedagógiai programokba. Szervezetten, havi egy alkalommal a múzeum egy-egy kiállítását fogjuk megtekinteni, jeltolmácsok segítségével. Így szinte minden speciális igényű, fogyatékkal élő gyermeknek, fiatalnak lehetősége, módja nyílik a múzeum segítségével teljesebb értékű életet élni ebben a nehezen elfogadó és alkalmazkodó világban.

JEGYZETEK

- 1 BARON-COHEN, Simon – BOLTON, Patrick 2000. 27.
- 2 U. o. 99–100.
- 3 Echoláliáról akkor beszélünk, amikor egy-egy szót, kifejezést megismételnek.; HAVASI Ágnes 2003. 27.

IRODALOM

- BALÁZS Anna, Az autizmus korszerű szemlélete. 1997 Bp.
- BARON-COHEN, Simon – BOLTON, Patrick, Autizmus. 2000 Bp.
- FOGHTŰY Krisztina–HARANGI Anna (szerk.), Múzeumpedagógia – Útmutató pedagógusok számára. 1993 Bp.
- HAVASI Ágnes, Vizuális segítség autizmussal élő személyek kommunikációjának fejlesztésében. 2003 Bp.
- B. PINCZÉS Orsolya, Múzeumpedagógia a Déri Múzeumban. In: V. Szathmári Ibolya (szerk.) Beszámoló a Hajdú-Bihar Megyei Múzeumi Szervezet közművelődési tevékenységéről. 2005 Debrecen
- SZOLECZKY Emese, Keretek és korlátok. Adalékok és kontár gondolatok a testi fogyatékosok integrációjának kérdésköréhez a 20. század végének Magyarországn. In: Iskolakultúra 1999/5. Bp. 114–119.